

Han R. Jordaan, Henk den Heijer en Victor Enthoven (eds.), ***Geweld in de West. Een militaire geschiedenis van de Nederlandse Atlantische wereld, 1600-1800*** (Caribbean Series 33; Leiden, Boston: Brill, 2013, 356 pp., ISBN 978 90 0424 626 3, ISSN 0921 9781).

Geweld in de West is niet zozeer, zoals de ondertitel aangeeft, 'Een militaire geschiedenis van de Nederlandse Atlantische wereld, 1600-1800'. Dat geldt eigenlijk alleen voor de inleiding en het door Victor Enthoven geschreven overzichtsartikel van deze bundel artikelen over de gewelddadige Nederlands koloniale aanwezigheid in het Atlantisch Gebied. De samenstellers zijn zich hiervan bewust en zeggen met 'dit palet van onderwerpen' dan ook 'een bijdrage te willen leveren aan de discussie' hierover (5). Zij hebben de samenhang tussen de overige negen artikelen vergroot door ze in vier thema's te groeperen. Na lezing is duidelijk dat de (vaak mislukte) militaire expedities en de omgang met de lokale bewoners, onder wie opstandige slaven, zeker stof tot discussie bieden.

Het is daarbij overzichtelijk om de vier thema's te volgen. Allereerst *Militaire Organisaties*, waarin duidelijk wordt dat de Nederlandse aanwezigheid door de spreiding over meerdere gebieden in Amerika en Afrika lokaal vaak gering was. Men moest dus steunen op bondgenoten, waarbij de plaatselijke Europeanen vaak óók niet loyaal waren. In Suriname bleken uiteindelijk, laat Jean Jacques Vrij zien, gespecialiseerde, goeddeels inheemse, korpsen het meest effectief als contraguerrilla tegen de Marrons, ontsnapte slaven en hun nakomelingen. Ook aan de overzijde van de Oceaan, in Elmina aan de Goudkust, waar Natalie Everts zich op richt, werden de blanke soldaten zeker in de achttiende eeuw steeds meer vervangen door lokale recruten: de Asafostam en de Tapoeyer, een soort mulatten. Zeker de Afaso's hadden eigen opvattingen over hoe oorlog te voeren. Op *Curaçao*, waar veel vrijen en weinig slaven waren, toont Han Jordaan aan, lagen de verhoudingen misschien het meest gecompliceerd, mede waardoor het eiland in 1800 betrekkelijk gemakkelijk in Britse handen viel.

In het tweede thema *Militair Optreden* gaat Wim Hoogbergen verder in op de strijd tegen de Marrons. 'Marronage' met bijbehorende guerrilla bleek veel effectiever dan slavenopstanden, want die mislukten. Toch kon de hardnekkigste slavenopstand, die van 1763-1764 plaatsvond in het ten westen van Suriname gelegen Berbice, alleen maar de kop worden ingedrukt, zo maakt Marjoleine Kars duidelijk, door omvangrijke directe steun vanuit de Republiek. Dit was een race tegen de klok door de ziekten die de

Europese gelederen decimeerden. De eigen sterkte werd zoals gebruikelijk vergroot door bondgenoten als indianen, terwijl men slinks probeerde tegen te gaan dat zichzelf bevrijde slaven de bossen introkken, waar ze konden veranderen in guerrillastrijders door zich aan te sluiten bij de Marrons.

Dan volgt *Maritiem Optreden*, waaruit blijkt dat de strijd tegen Europese mogendheden nog moeizamer ging. Henk den Heijer werkt een episode van zijn *Geschiedenis van de WIC* meer gedetailleerd uit. De Staten-Generaal zagen de West Indische Compagnie bij de oprichting in 1621 als een derde front in de Tachtigjarige Oorlog, naast Europa en Azië. Er volgden in de periode 1623-1625 grootscheepse aanvallen, – deels door de WIC – op zowel het Oosten en Westen van Zuid-Amerika en Afrika. De hierdoor ontstane strategische verzwakking deed de plannen goeddeels mislukken. Bij de aanval op het fort te Elmina in 1625 bezat de WIC desondanks een behoorlijke strijdmacht, maar deze aanval is leerzaam hoe men een maritieme landing kan verprutsen. De Nederlanders opereerden alsof de vijand niet zou reageren: ze gingen te ver weg aan land, waren niet waakzaam en splitsten de strijdmacht. Geholpen door lokale bondgenoten overwonnen de Portugezen.

Adri van Vliet analyseert het maritiem optreden van admiraal Michiel de Ruyter in 1664-1665 aan de roerige vooravond van de Tweede Engelse Oorlog. De Britten rolden de Nederlandse Atlantische koloniën op, wat zijn eskader ongedaan moest zien te maken. Dat lukte in Afrika, maar vervolgens nauwelijks in het Caraïbisch Gebied. De Britten wisten toen wat er ging gebeuren. Ik wil stilstaan bij een detail, aangezien het symptomatisch is voor een breder fenomeen: de soms weinig trefzekere omgang van vaderlandse historici met militaire techniek, gebaseerd op enkele onvolledige bronnen. ‘De meest gangbare kalibers werden de 18-, 24- en 36 ponders’, beweert Van Vliet over het scheepsgeschut in deze periode en De Ruyters eskader (257). Meest gangbare? 36 ponders kwamen juist sporadisch voor en 24 ponders betrekkelijk weinig. Er zijn namelijk bewapeningslijsten gepubliceerd uit de bovengenoemde oorlog, bijvoorbeeld door Van Foreest in *De Vierdaagse Zeeslag* (1983) en zelfs als bijlage XXIX in *De Jonges De Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen* deel I uit 1858 – een boek waarop Van Vliet zich beroept (258). Uit Van Foreest blijkt ook (191) dat het vlaggenschip van De Ruyters eskader *De Spiegel* in 1666 welgeteld maar 8 kanons bezat van 24 pond, verder 18 van 18, liefst 24 van 12 pond en 20 van 6. Dit was een van de sterkste toenmalige Nederlandse schepen. Alle andere schepen van zijn eskader hadden minder geschut en, zo tonen deze lijsten, destijds betekende minder ook lichter. Verder, bijvoorbeeld, was de *maximale* dracht van het zwaarste geschut geen 800 meter, maar eerder het dubbele. Van Vliet valt echter te prijzen vanwege zijn moderne visie, met aandacht voor de voortdurende brievenstroom van en naar de Ruyter. Ondanks de lange reistijd blijkt de brief verrassend genoeg een tamelijk effectief communicatiemiddel voor *command and control* vanuit het moederland. Door deze samenhang toont hij de bruikbaarheid van de moderne militaire visie – waarin commandovoering en communicatie centraal staan – als analysemiddel van het verleden.

Een ander aspect van deze moderne visie – *intelligence* – komt nog sterker naar voren bij het laatste thema, *Militaire Cultuur*. Benjamin Teensma analyseert hierin het inlichtingennetwerk van de Nederlanders in Brazilië van 1629 tot 1654, het tijdvak waarin zij zich na de mislukte eerdere aanvallen daar tijdelijk wisten te vestigen. Slechte schetskaartjes in archieven worden opeens bijzonder als zij blijken deel uit te maken van zo'n netwerk. Het fascinerende is dat deze analyse deels vanuit toenmalig vijandig – Portugees – perspectief gebeurt. De Nederlanders pasten zich niet aan de omstandigheden en het terrein aan – iets waarvan de vijand zich bewust was. Niet alleen militair-tactisch, maar ook meer strategisch: de hoofdstad werd gevestigd tussen ongezonde moerassen en de ideologische kloof met de bewoners onderschat. Ook de strijdmacht van de bewoners werd door de Nederlanders onderschat. Die ideologische kloof in Amerikaans gebied komt deels aan bod in het artikel van Wim Klooster, en wel in de vorm van beeldenstormen. Het lijkt erop dat dit protestantse heilig vuur oplaaide wanneer de soldaten gefrustreerd of kwaad waren, bijvoorbeeld wanneer de katholieke bevolking de vijand steunde. Klooster gaat ook in op geweld in bredere zin tijdens de strijd te land en ter zee. Opmerkelijk genoeg bleven excessen zoals het doden van krijgsgevangenen goeddeels uit als de Nederlanders en Spanjaarden ze via overeenkomsten tegengingen.

Concluderend valt op dat de koloniale vestiging van de Nederlanders in het Atlantisch gebied van militaire aard was, maar dat zij zich militair slecht konden aanpassen en zich alleen konden handhaven dankzij plaatselijke bondgenoten, mede doordat die beter tegen tropische ziekten waren opgewassen. Tegen zwaardere Franse en zeker Britse maritieme aanvallen was dit systeem in de achttiende eeuw niet meer bestand. Ook wordt duidelijk dat de huidige kennis van het militair geweld in de Atlantische wereld in de periode 1600-1800 veel te wensen over laat. De samenstellers noemen als lacunes de logistieke ondersteuning en het veiligheidsbeleid van de Republiek (5). Daarnaast is er bijvoorbeeld geen systematische beschrijving van het effect van de vaderlandse en vijandelijke kaapvaart op de handelsstromen in deze tweehonderd jaar en bescherming daartegen. Maar dit vereist ook onderzoek in buitenlandse bronnen. Anders gezegd, het zal wel even duren voor de wetenschap hierover uitgediscussieerd is. Al met al zet deze bundel een forse stap in de verrijking van de kennis over militair optreden in de Atlantische wereld.

Jaap Anten, KITLV